

راهکارهای ترویج معنویت اسلامی در جامعه با تأکید بر زندگی حضرت فاطمه زهرا (س)

کبری تیلا^۱

دکتر ابوالقاسم رشیدپور^۲

چکیده

«معنویت» از واژگان متداول در میان خواص و مردم عادی می‌باشد. این واژه در ادبیات معاصر نیز به‌طور گسترده به کار می‌رود. معمولاً در متونی که از ارتباط انسان با وجودی فراتر از جهان مادی سخن به میان می‌آید، به‌نحوی این لفظ یا مترادف آن به چشم می‌خورد. در منابع مربوط به ادیان، روان‌شناسی، روان‌شناسی دین، تعلیم و تربیت نیز می‌توان آن را یافت. به هر حال، این واژه بیانگر یکی از ویژگی‌های آدمیان است که گاه و بیگاه در رفتار آدمی نمود پیدا می‌کند. طبق بررسی‌های صورت گرفته مشخص شده است که معنویت علاوه بر آثار روحی-روانی، آثاری مادی و فیزیکی نیز دارد که باعث افزایش اهمیت و لزوم توجه به آن می‌شود. متأسفانه به‌دلایل گوناگون معنویت در زمان حاضر و رو به کاهش گراییده و از زندگی ماشینی انسان‌ها رخت بر بسته است؛ در حالی که با توجه به شرایط جامعه امروزی، بیش از پیش به وجود آن نیازمندیم. در این پژوهش با روش کتابخانه‌ای اقدام به جمع‌آوری داده‌های پژوهش کرده و با روش توصیفی به تحلیل آن‌ها خواهیم پرداخت و به دنبال آن هستیم که با توجه به بحران‌های پیش‌روی جهان معاصر در زمینه معنویت و البته نیاز به گسترش معنویت از نوع اسلامی آن، بعد از بررسی ویژگی‌های معنویت، با تأکید بر ویژگی‌های معنویت اسلامی و با تکیه بر الگوی زندگی حضرت فاطمه‌زهرا (س) پیشنهاداتی در زمینه افزایش معنویت در جامعه ارائه خواهیم داد. در این راستا، در این پژوهش ما بر آنیم که به راهکارهای ترویج معنویت (البته از منظر اسلام) در جامعه پردازیم و ببینیم کدام راهکارها در جامعه به ترویج معنویت منجر خواهد شد؟ در نتیجه بحث مشخص خواهد شد که معنویت مورد نیاز بشر امروزی، همان معنویت حاصل از آموزه‌های دین مبین اسلام است.

کلیدواژه: معنویت، معنوی‌افزایی، معنویت‌زدایی، معنویت اسلامی، حضرت فاطمه زهرا (س).

مقدمه

معنویت یکی از ضرورت‌های بشری است، آن‌گونه که می‌توان انسان را معنوی^۱ بالطبع دانست. این معنویت طبعی، همیشه آدمیان را همراهی می‌کند و هیچ‌گاه از سرشت او جدایی نمی‌پذیرد (خسروپناه، ۱۳۸۷). انسان نمی‌تواند بدون معنویت دوام آورد. تمدن‌های معنویت برای بشر همانند خشکی برای ماهی است که زندگی در آن محال است. انسان معاصر، با گذشت چند قرن معنویت‌ستیزی، امروز، تشنه و آشفته، همچون قحطی‌زدگان به سنت‌های معنوی و ابعاد عرفانی ادیان پناه آورده و هرکس بخشی از آن را برگرفته و گروهی را گرد خویش آورده است (مظاهری سیف، ۱۳۹۰).

^۱ . دانشجوی ارشد دانشگاه پیام نور، Ktila4842@gmail.com

^۲ . هیئت علمی دانشگاه پیام نور، Rashidpoor@chmail.ir

در ابتدا و برای مشخص شدن دقیق مفهوم مورد پژوهش ما لازم است که مفهوم معنویت را شرح و بسط دهیم؛ «معنویت» از واژگان متداول در میان خواص و مردم عادی می‌باشد. این واژه در ادبیات معاصر نیز به‌طور گسترده به کار می‌رود. معمولاً در متونی که از ارتباط انسان با وجودی فراتر از جهان مادی سخن به میان می‌آید، به نحوی این لفظ یا مترادف آن به چشم می‌خورد. در منابع مربوط به ادیان، روان‌شناسی، روان‌شناسی دین، تعلیم و تربیت نیز می‌توان آن را یافت. به هر حال، این واژه بیانگر یکی از ویژگی‌های آدمیان است که گاه و بیگاه در رفتار آدمی نمود پیدا می‌کند (نارویی نصرتی، ۱۳۸۴). از آنجا که معنویت به یکی از قلمروهای اساسی رفتار آدمی یعنی دین‌داری ارتباط دارد، تبیین معنای اصطلاحی معنویت ضروری است؛ لذا در ادامه برخی تعاریف «معنویت» ذکر خواهد شد.

از منظر رفیعی محمدی معنویت منسوب به معنوی از معنی مقابل لفظی یعنی حقیقی، راست، اصلی، ذاتی، مطلق، باطنی و روحانی مقابل مادی مقابل صوری، مقابل ظاهری، معنایی که فقط به قلب شناخته می‌گردد و زبان را در آن بهره‌ای نیست (رفیعی محمدی، ۱۳۸۷). ابن منظور بیان می‌دارد: «معنویت در لغت مصدری جَعَلی، و از واژه معنوی ساخته شده است. معنوی نیز با افزودن یای نسبت به آن، از واژه معنی که خود مصدر میمی بوده و مفاد آن مقصود و مراد است، مشتق گردیده است. بنابراین، معنوی یعنی منسوب به معنی و در مقابل لفظی است. این کلمه در معانی دیگری از جمله: حقیقی، راست، اصلی، ذاتی، مطلق، باطنی، و روحانی نیز به کار می‌رود» (ابن منظور، ۱۴۰۵ م).

بعد از بیان مطالب فوق مشخص می‌شود که معنویت در حقیقت به بعد غیر جسمی انسان که همان باطن، روح و اندرون است، اشاره دارد؛ همچنین در این راستا باید گفت که ترویج معنویت با عنایت به اهداف خاصی صورت می‌گیرد؛ اهدافی که در ذات رساله انبیای الهی ریشه دوانیده است. این اهداف گستره بسیار زیادی را شامل می‌شود و شامل فداکاری، ایثار، جهاد، شاداب کردن روح عرفانی انسان، نیاز به کمال، آرامش روانی، سلامت روحی-روانی است. علاوه بر این، ترویج معنویت موجب بهره‌مندی از آثار معنویت نظیر کاهش جرم و جنایت، کاهش فقر (به دلیل افزایش روحیه همیاری و بشردوستی) و... خواهد شد.

در این راستا، در این پژوهش ما بر آنیم که به راهکارهای ترویج معنویت (البته از منظر اسلام) در جامعه پردازیم و ببینیم کدام راهکارها در جامعه به ترویج معنویت منجر خواهد شد؟

در مورد اهمیت معنویت و لزوم وجود آن در جامعه باید گفت که با توجه به فرقه‌های عرفانی قرن حاضر و فرایند معنویت‌زدایی، از جمله عوامل ترغیب به معنویت‌های کاذب بوده و سیر رشد معنویت‌افزایی را با اختلال و بحران مواجه کرده است (میرزایی، دلیر صف‌آرای اخگر، ۱۳۹۷)؛ به طوری که با عنایت به سیر تاریخی معنویت می‌توان عنوان نمود که رنسانس با رویگردانی از عالم مجردات و کاربرد بیشتر علم در زمینه‌های مختلف زندگی حتی در جنبه‌های روانی و... با ایجاد سنجه‌های روان‌شناسانه و کاربرد ادوات و ابزارآلات مختلف، به فیزیکی کردن این بعد غیرمادی انسان رو آوردند و خود باعث شده که معنویت، در سراسی قرار بگیرد؛ لذا باید گفت که بحث درباره معنویت و کارکردهای آن در زندگی بشر و تلاش در جهت شناخت هر چه بیشتر معنویت حقیقی، راه‌حل اصلی برون‌رفت از بحران عصر حاضر است. بحرانی نظیر

افزایش بیماری‌های روحی-روانی و افسردگی که در جهان همه‌گیر شده است و پدیده‌ای است روبه‌رشد، به‌طوری که عطار و همکاران (۱۳۹۹) در تحقیق خود عنوان می‌کنند که خودکشی در فاصله سال ۱۳۸۰-۱۳۷۰ روند صعودی داشته و در فاصله سال‌های ۱۳۸۰، ۱۳۹۰ روند نزولی ولی متأسفانه در دهه نود دوباره روند صعودی داشته است. یقیناً عدم وجود معنویت و مادی‌گرایی مطلق ریشه بسیاری از مشکلات مذکور بوده است.

در زمینه معنویت و با توجه به اهمیت آن تحقیقات و پژوهش‌های بسیار صورت گرفته به‌طوری که بیگ‌محمدی و بیگ‌محمدی (۱۳۹۷) بیان می‌کند انسان معنوی در میان دو گونه حال و وضع متضاد، معنویت تنها یا مادیت صرف زندگی نمی‌کند بلکه زندگی او ماهیتی است از آمیخته گردیدن معنویات با مادیات همچون ارتباط روح با جسم، زندگی معنوی انسان بسیار گسترده و عمیق و فراگیر است و در آشکار و نهان و علم و عمل همراه و در کنار او قرار دارد. همچنین مظاهری سیف (۱۳۸۷) عنوان می‌کند میراث عرفانی ما چنان غنی و سرمایه معنوی اسلام چنان سرشار است که توانایی رقم زدن یک انقلاب بزرگ اجتماعی را دارد. با این وجود، آسیب‌ها و کاستی‌هایی مانع شده این محتوای عالی و غنی به مرحله استفاده برسد. علاوه بر این تحقیقات گسترده‌ای در زمینه معنویت و مرتبط با آن انجام شده است؛ از جمله: حریت و معنویت (رودگر، ۱۳۸۷)، معنویت تشیع (طباطبایی، ۱۳۸۵)، کاوشی در معنویت‌های نوظهور (شریفی دوست، ۱۳۹۲) و ...

ابعاد معنویت

الکینز و همکاران (۱۹۸۸) معنویت را دارای ساختاری چندبعدی می‌دانند که نه بخش عمده را دربرمی‌گیرد:

بعد روحانی یا فرامادی: به‌عنوان خدا، خود فراتر یا بعد فرامادی تجربه می‌شود؛

معنا و هدف در زندگی: یعنی خلأ وجودی را می‌توان با زندگی معنادار پر کرد؛

داشتن رسالت در زندگی: فرد معنوی نوعی احساس وظیفه و تعهد می‌کند.

تقدس زندگی: زندگی سرشار از تقدس است و فرد معنوی تجربه‌هایی نظیر حیرت و اعجاب، تحسین و شگفتی را حتی در

موقعیت‌های غیر مذهبی نیز می‌تواند داشته باشد و دیگر اینکه سراسر زندگی مقدس است؛

اهمیت ندادن به ارزش‌های مادی: رضای نهایی را در مادیات نمی‌توان یافت، بلکه باید آن را در مسائل معنوی و روحی

جست؛

نوع دوستی: به‌معنای تحت تأثیر ناراحتی دیگران قرار گرفتن، داشتن احساس عدالت اجتماعی و اینکه همه ما آفریده خداوند

هستی؛

آرمان‌گرایی: فرد جهان‌بهتری را تصور می‌کند و مایل است این آرمان را برآورده سازد؛

آگاهی از مصائب: درد، مصیبت و مرگ قسمتی از زندگی هستند و به زندگی روح می‌بخشد؛

ثمرات معنوی: معنوی بودن واقعی موجب تغییر همه جنبه‌های بودن و نحوه زیستن می‌شود (الکینز و همکاران، ۱۹۸۸).

شاخصه‌های معنویت اسلامی

خداشناسی و خداگرایی

معرفت و شناخت از اساسی‌ترین ویژگی‌های معنویت دینی است. بدون معرفت و شناخت، خداگرایی، ایمان، عمل صالح، اخلاص و تقوا در غیر از مسیر اصلی خود بوده و بازدهی لازم را نخواهند داشت. شناخت، هم شامل معرفت خداوند متعال و هم شناخت انسان از خود است. شناخت خداوند متعال هم در گرو شناخت از نفس و ذات انسان است. پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: «مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ؛ کسی که خود را بشناسد، تحقیقاً پروردگارش را می‌شناسد» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۲).

پیوند دوسویه ایمان و عمل

در معنویت اسلامی، معرفت شهودی پیونددهنده صاحب معرفت با مراتب بالای هستی است که همیشه با عمل همراه است. به عبارت دیگر علم و عمل یا شناخت و عمل، پیوندی محکم و ناگسستنی دارند (میرزایی، دلیر صف‌آرای اخگر، ۱۳۹۷). قرآن کریم به مناسبت‌های مختلف عمل صالح را مکمل ایمان و معرفت معرفی می‌کند، به طوری که در آیات مختلفی به این عامل اشاره می‌دارد؛ برای نمونه در آیه ۶۲ سوره بقره عنوان می‌دارد «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَىٰ وَالصَّابِئِينَ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ؛ هر یک از مسلمانان و یهود و نصاری و صابئان (پیروان حضرت یحیی) که از روی حقیقت به خدا و روز قیامت ایمان آورد و نیکوکاری پیشه کند، البته آن‌ها از خدا پاداش نیک یابند و هیچ‌گاه بیمناک و اندوهگین نخواهند بود»؛ همچنین در آیه ۶۹ سوره مائده خداوند متعال می‌فرماید «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئُونَ وَالنَّصَارَىٰ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ؛ البته هر کس از گرویدگان به اسلام و یهودان و ستاره‌پرستان و نصاری که به خدا و روز قیامت ایمان آورد و نیکوکار شود هرگز آنان را ترسی و اندوهی (در عالم آخرت) نخواهد بود».

عقل و عقلانیت

نخستین شاخص و معیار سبک زندگی اسلامی، عقلانیت است. عقلانیت، در حقیقت پابندی به دستورهای عقل است و با اینکه عقل، حقیقت و جوهری یگانه دارد (مخلصی، ۱۳۹۳)؛ معنویت به نوعی باید به عقل نزدیک باشد یا خود عقل یا چیزی شبیه عقل باشد، یا دست کم از شئون عقل باشد. اگر معنویت را که کمتر تعریف شده است بخواهند تعریف کنند، معمولاً می‌گویند چیزی است که مافوق محسوس است و در امور ظاهری نمی‌گنجد. تعریف‌هایی که برای معنویت شده بسیار شبیه آن تعریف‌هایی است که برای عقل شده است. بنابراین ما معنویت غیرعقلانی نداریم و هر معنویتی نوعی و حدی از عقلانیت در آن هست (آبراهمی دینانی، ۱۳۸۲). همان‌طور که در روایت آمده است، امام علی (ع) فرمود: «هَبَطَ جِبْرَائِيلُ (ع) عَلَىٰ آدَمَ (ع)، فَقَالَ: يَا آدَمُ، إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أُخِيرَكَ وَاحِدَةً مِنْ ثَلَاثٍ، فَأَخْتَرْتُهَا وَدَعَيْتُنِي، فَقَالَ لَهُ آدَمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: يَا جِبْرَائِيلُ، وَمَا الثَّلَاثُ؟ فَقَالَ: الْعَقْلُ، وَالْحَيَاءُ، وَالذِّينُ، فَقَالَ آدَمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: إِنِّي قَدْ اخْتَرْتُ الْعَقْلَ، فَقَالَ جِبْرَائِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ لِلْحَيَاءِ وَالذِّينِ: أَنْصَرِفَا وَدَعَا، فَقَالَ: يَا جِبْرَائِيلُ، إِنَّا أَمَرْنَا أَنْ نَكُونَ مَعَ الْعَقْلِ حَيْثُ كَانَ، قَالَ: فَشَانَكُمَا، وَعَرَجَ». جبرائیل بر آدم فرود آمد، گفت: ای آدم! من دستور دارم که تو را در انتخاب یکی از سه چیز آزاد گذارم. یکی را برگزین و دو دیگر را رها کن.

آدم گفت: آن سه چیز کدامند؟ جبرائیل گفت: عقل و حیا و دین.

آدم گفت: من عقل را اختیار کردم. جبرائیل به حیا و دین خطاب کرد و گفت: بروید و عقل را به آدم واگذارید. دین و حیا گفتند: ای جبرائیل! ما دستور داریم که همواره با عقل همراه باشیم، هر کجا عقل باشد ما نیز خواهیم بود. جبرائیل گفت: بر دستور خود باشید (کلینی، ۱۴۲۹ ق).

دین کامل به وسیله عقل کامل محقق می‌شود و اصلاح امور دین هم فقط با به‌کارگیری نیروی عقل میسر خواهد شد. همان‌طور که خداوند متعال می‌فرماید.

آثار و نتایج معنویت

آنچه می‌تواند به انسان آرامش بخشد و اضطراب را از میان ببرد، معنویت ناشی از ایمان حقیقی به خداوند است. آثار و نتایج معنویت بی‌شمار و خارج از طرح کامل آن در این مجال است: این آثار شامل:

کاهش بحران‌های روحی؛ آرامش روانی؛ پرورش فضایل اخلاقی؛ زمینه‌ساز عدالت اجتماعی؛ خوش‌بینی به نظام هستی.

عوامل مؤثر در تقویت معنویت

معنویت فردی و اجتماعی انسان‌ها را می‌توان توسط عواملی تحقق بخشید و تقویت کرد، زیرا معنویت یک حقیقتی اختیاری است که انسان با عواملی می‌تواند آن را تقویت کند هرچند برخی معتقدند که معنویت، امری فطری است که در سرشت انسان‌ها نهفته است و زوال‌ناپذیر است ولی به هر حال، بدون شک، معنویت، شدت و ضعف پذیر است و با عواملی، تقویت و با عواملی، تضعیف می‌گردد (خسروپناه، ۱۳۸۷). در این راستا به چهار عامل و فاکتور بسیار مهم در این زمینه اشاره خواهیم کرد:

۱. خانواده

نقش خانواده در تربیت دینی و افزایش معرفت و انس آنان با قرآن و هدایت بر کسی پوشیده نیست، در اینجا چند آموزه قرآنی ضروری به نظر می‌رسد: پیامبر اکرم (ص) وقتی از جانب حق تعالی، مأمور تبلیغ دین می‌شود، به امر خداوند قبل از پرداختن به جامعه؛ مأمور تبلیغ دین در خانه می‌شود. آیه «وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ؛ و خویشان نزدیکت را بیم ده» یا در آیه ۱۳۲ سوره طه و آیه ۵۵ سوره مریم به پیامبر اکرم (ص) خطاب می‌شود: «وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ؛ خانواده‌ات را به نماز امر کن» و یا در آیه ۶ سوره مبارکه تحریم می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ...؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید، خود را با خانواده خویش از آتش دوزخ نگاه دارید چنان آتشی که مردم (دل‌سخت کافر) و سنگ (خارا) آتش افروز اوست و...». با توجه به مطالب مذکور اگر بخواهیم با آموزه‌های قرآنی، راه‌های گسترش قرآن و سیره اهل بیت (ع) را در بین جوانان بررسی کنیم، باید خانواده‌ها را بر این مهم، حساس، ترغیب و تشویق نماییم.

۲. رسانه

گسترده‌گی و تأثیر عناصر رسانه‌ای نظیر کتب، مجلات، مجموعه مطبوعاتی، صداوسیما، ویدئو، ماهواره و اینترنت امروزه بر کسی پوشیده نیست. از جمله اهداف رسانه‌ها عبارت‌اند از: اطلاع‌رسانی، تعلیم و تربیت، اندیشه‌پروری (فرهنگ‌سازی)،

هدایت و راهنمایی، افزایش آگاهی‌ها و... است که البته باید در تمام این اهداف، اهداف تربیتی نهفته باشد؛ بنابراین رسانه‌ها می‌توانند در تربیت جوانان نقش منفی یا نقش مثبت ایفاء نمایند (حسنی، ۱۳۸۵). امروزه رسانه‌ها اصلی‌ترین ابزاری است که فرهنگ سبک زندگی را منتقل کرده و بسیاری از نظریه‌های نوین ارتباطی نیز به‌ناچار تحت تأثیر تداخلات بصری ارتباطی قرار گرفته‌اند و بر نقش رسانه در این زمینه تأکید دارند (ایزدی، ۱۳۸۶).

۳. فرهنگ‌ها و خرده‌فرهنگ‌ها

فرهنگ و شکل‌گیری معنویت ارتباط تنگاتنگی با یکدیگر دارند. نوع فرهنگ، غنای عرفانی آن، ریشه‌های هنری و معنوی تنیده در فرهنگ، رشد یا عدم رشد معنویت در انسان‌ها نقش اساسی ایفا می‌کنند. در فرهنگ غنی ایرانی-اسلامی لطیف‌ترین احساسات معنوی در ادبیات عرفانی منعکس شده است و هنرمندان اسلامی و ایرانی فرهنگ غنی اسلامی را در هنرهای تجسمی خود نشان داده‌اند که در آن، رشد احساسات و عواطف معنوی تسهیل می‌شود (غباری‌بناب، ۱۳۹۶).

۴. مرشدان، دوستان و راهنمایان مذهبی

هرچند ارتباط‌های خارج از خانواده ممکن است تقدم تجربه‌های با والدین و خواهران و برادران را نداشته باشد، اما ارتباط با اعضای غیرخانواده نیز می‌توانند قوی و مکمل و جبران‌کننده ارتباط با اعضای خانواده باشد (غباری‌بناب، ۱۳۹۶). در این راستا، ائمه اطهار و پیشواشان دینی نقشی بسیار پررنگ و قوی دارند. از جمله ایشان می‌توان به حضرت فاطمه زهرا (ع)، الگوی تابناک اسلام اشاره کرد.

در ادامه به بررسی آثار معنویت در زندگی حضرت فاطمه زهرا (ع) که الگوی بسیار ارزشمند و بزرگی در راستای تعالیم اسلامی است، خواهیم پرداخت.

معنویت در زندگی حضرت فاطمه زهرا (ع)

حضرت فاطمه زهرا (ع) به‌عنوان یک الگو و اسوه شناخته می‌شود؛ به‌یقین هرگاه چنین چهره‌های سعادت‌بخش و هدایت‌آفرین، پاکان و صالحان معرفی شوند، آرامش روحی و اطمینان باطنی تمامی شیفتگان، افزون‌تر خواهد شد و چنین مسیر مقدسی به‌خوبی طی شده و رهروان به‌سلامت به سرمنزل سعادت می‌رسند. زندگی فاطمه زهرا (ع) سراسر نور و پر از معنویت بود. او توانست در خانه کوچک و با تمام مشکلات به عرفان کامل برسد و به‌جایی رسید که جبرئیل بر او نازل می‌شد؛ ایشان عاشق عبادت بود، او در تسلیم و اطاعت و در استقبال در عبادت چنان به‌پیش رفت، که حتی بدن و سلامت خود را فراموش کرد.

باید گفت که یکی از متدها و اصول حاکم بر زندگی حضرت فاطمه (ع) دخالت دادن عوامل معنوی در شئون زندگی مادی می‌باشد. عقیده‌مندی حضرت به تأثیر عوامل معنوی و به‌کارگیری آن‌ها در جای‌جای زندگی آن بانوی باکرامت جلوه‌گری دارد که به چند نمونه از آن اشاره می‌کنیم:

هنگام مریضی امام حسن و حسین (ع)، حضرت فاطمه برای شفای ایشان از نذر (عامل معنوی) استفاده نمودند.

برای رفع خستگی از کارهای خانه، پیامبر اکرم (ع) با توجه به شناختی که از دخترش داشت و زمینه‌های شخصیتی وی، ایشان تسیب‌حات معروف به «تسیب‌حات حضرت زهرا (ع)» را آموزش دادند؛ این آموزش بسیار به دل ایشان نشست و موجب شادی وی شد که خود مبین این است که عوامل معنوی بیش از مادیات برای وی اهمیت دارند.

همچنین در روایات متعددی، حضرت فاطمه (ع)، عامل معنویت را در زندگی به تمام و کمال ارائه داده بود که در ادامه به طرح چند نمونه از دریای معنویت از ایشان اکتفا خواهیم کرد و پاره‌ای از کارهای معنوی در زندگی ایشان به با توجه روایات به شرح زیر می‌باشد:

هنگامی که وارد خانه امیرالمؤمنین (ع) شد، در شب زفاف به آن حضرت عرض کرد: «تَفَكَّرْتُ فِي حَالِي عِنْدَ ذَهَابِ عُمُرِي وَ نُزُولِي فِي قَبْرِ فَشَبَّهْتُ دُخُولِي فِي فِرَاشِي بِمَنْزِلِي كَدُخُولِي إِلَى لِحْدِي وَ قَبْرِي فَأَنْشِدُكَ اللَّهُ إِنْ قُمتَ إِلَى الصَّلَاةِ فَتَعْبُدَ اللَّهَ تَعَالَى هَذِهِ اللَّيْلَةَ؛ امروز از خانه پدر به خانه همتای گران‌قدم آمدم و فردا نیز از اینجا به منزلگاه دیگری و به جوار رحمت حق خواهم رفت. از این رو، علی جان! به خدای سوگندت می‌دهم که بیا تا در آغازین لحظات زندگی مشترک به نماز بایستیم و هر دو با هم این شب جاودانه را به پرستش خدا سپری کنیم».

هنگامی که رسول خدا (ص) از دخترش درباره کمبودهای زندگی و نیازهایش می‌پرسد، پاسخی تکان‌دهنده می‌شوند: «شَعَلْنِي عَنْ مَسْئَلَتِهِ لَدُهُ خِدْمَتِهِ، لَا حَاجَةَ لِي غَيْرَ النَّظَرِ إِلَى وَجْهِ الْكَرِيمِ؛ لذتی که از بودن در محضر خدا نصیب من می‌گردد مرا از خواهش بازداشته است، حاجتی ندارم جز اینکه پیوسته ناظر جمال زیبای خدای کریم باشم».

هنگامی که امیرالمؤمنین (ع) به خواستگاری حضرت زهرا (س) آمد و رسول خدا (ص) موضوع خواستگاری را مطرح کرد، اولین سؤالی که حضرت زهرا (س) پرسید این بود: آیا خدا و پیامبر به این ازدواج راضی هستند؟ تا پیامبر پاسخ مثبت داد، حضرت زهرا (س) عرض کرد: «رَضِيْتُ بِمَا رَضِيَ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ؛ من خشنود و راضی‌ام به آنچه خدا و پیامبر راضی هستند».

در روایتی، سلمان گوید: بر حضرت وارد شدم در حالی که آن حضرت قرآن می‌خواند و آسیاب خود می‌چرخید. سلمان گوید: نزد رسول خدا (ص) آمدم و موضوع را عرض کردم، رسول خدا (ص) تبسمی نمود و فرمود: «يَا سَلْمَانَ إِنَّ ابْنَتِي فَاطِمَةُ مَلَأَتْ لِقَابَهَا وَ جَوَارِحَهَا إِيمَانًا إِلَى مُشَاشِهَا تَفَرَّغَتْ لِعِطَاعَةِ اللَّهِ؛ همانا خداوند قلب و اعضاء دخترم فاطمه را از ایمان سرشار نموده و ایمان تا درون استخوان‌های او نفوذ کرده او برای بندگی خدا فارغ شده است».

آن حضرت فرمود: «حُبُّ آلِي مِنْ دُنْيَاكُمْ ثَلَاثٌ: تِلَاوَةُ كِتَابِ اللَّهِ وَ النَّظَرُ فِي وَجْهِ رَسُولِ اللَّهِ وَ الْإِنْفَاقُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ؛ از دنیای شما محبت سه چیز در دل من نهاده شد: تلاوت قرآن، نگاه به چهره پیامبر خدا و انفاق در راه خدا».

امام سجاد (ع) نقل می‌کند پدرم آخرین لحظات روز عاشورا مرا در آغوش گرفت در حالی که خون از بدنش غلیان می‌کرد و فرمود: «يَا بَنِي إِحْفَظْ عَنِّي دُعَاءَ عَلَمَتِيهِ فَاطِمَةَ (س) وَ عَلَمَهَا رَسُولِ اللَّهِ (ص) وَ عَلَمَهُ جِبْرِيلُ (ع) فِي الْحَاجَةِ وَ الْأَمِّمْ؛ پسرم دعایی را که مادرم فاطمه به من آموخته حفظ کن، دعایی است که رسول خدا (ص) به او آموخت و به پیامبر، جبرئیل آموخت، این دعا برای هر حاجت مهم و رفع اندوه مؤثر است».

رسول خدا (ص) فرمود: هنگامی که دخترم فاطمه (س) به نماز می ایستد خدا به فرشتگان می فرماید: «انظروا إلی أمتی فاطمة سیده إمانی قائمه بین یدی ترعد فرائضها من خیفتی و قد أقبلت بقلبها علی عبادتی أشهدکم انی قد آمنت شیعتها من النار؛ به بندهام و سرور بندگانم فاطمه نگاه کنید چگونه در برابر من ایستاده است و از خوف من بدنش می لرزد و با تمام وجودش به پرستش من ایستاده است، شما را گواه می گیرم که شیعیان و پیروانش را از آتش جهنم در امان قرار دادم.»

حضرت روزی نزد پدر آمد عرض کرد: «یا اَبناهُ اَینَ الْفَکاکِ یَوْمَ الْمَوْقیفِ الْأَعْظَمِ وَ یَوْمَ الْأَهْوالِ وَ یَوْمَ الْفَزَعِ الْأَکْبَرِ قالَ یا فاطمَةُ (س) عِنْدَ بابِ الْجَنَّةِ وَ مَعی لُواءُ الْحَمْدِ وَ اَنَا الشَّفیعُ لِأُمَّتِی إلی رَبِّی قالَتِ یا اَبناهُ فَإِن لَمْ أَلْفَکْ هُنَاکَ قالَ الْقَینِی عَلَی الْحَوْضِ وَ اَنَا أَسقی اُمَّتِی قالَتِ یا اَبناهُ إِنْ لَمْ أَلْفَکْ هُنَاکَ قالَ الْقَینِی عَلَی الصِّرَاطِ وَ اَنَا قَائِمٌ أَقولُ رَبِّ سَلِّمْ اُمَّتِی قالَتِ فَإِن لَمْ أَلْفَکْ هُنَاکَ قالَ الْقَینِی وَ اَنَا عِنْدَ الْمِیزانِ أَقولُ رَبِّ سَلِّمْ اُمَّتِی قالَتِ فَإِن لَمْ أَلْفَکْ هُنَاکَ قالَ الْقَینِی عَلَی [عِنْدَ] شَفیرِ جَهَنَّمَ اَمْنَعُ شَرَّها وَ لَهَبَها عَن اُمَّتِی فَاسْتَبَشَرْتُ فاطمَةَ بِذاکَ؛ پدرجان! روز موقف اعظم و روز فزع، تو را کجا دیدار کنم؟ فرمود: ای فاطمه! کنار درب بهشت در حالی که پرچم حمد و ستایش با من است و من برای امتم نزد خدا شفاعت می کنم، عرض کرد: پدرجان! اگر شما را آنجا ملاقات نکردم [کجا پیدا کنم]؟ فرمود: مرا کنار حوض خواهی دید در حالی که امتم را آب می دهم، عرض کرد: اگر آنجا دیدارت نکردم؟ فرمود: کنار صراط مرا خواهی دید در حالی که ایستاده ام و می گویم پروردگارا! امتم را حفظ کن. عرض کرد: آنجا هم نشد؟ فرمود: کنار میزانتم و از خدا سلامت امتم را می خواهم، عرض کرد: آنجا هم نشد؟ فرمود: مرا در پرتگاه دوزخ ملاقات کن در حالی که امتم را از شعله های آتش حفظ می کنم اینجا بود که فاطمه از این خبر شاد شد.»

در امر ازدواج، یک حادثه و پیوند آسمانی اتفاق می افتد، نه یک معامله مادی و مهریه یک سنت اسلامی و الهی است و باید در تعیین آن جنبه معنوی ازدواج بر جنبه مادی غلبه پیدا کند. آنچه که قوام زندگی را تشکیل می دهد، باورهای دینی، اخلاق و رفتار طرفین است، نه مقدار مهریه و جهیزیه (نگاری، ۱۳۹۳).

پیامبر بزرگوار اسلام (ص) برای دختر مکرمه خودش مجلس عروسی گرفت و با اینکه تقریباً از خانواده های ثروتمند قریش محسوب می شد، ولی مهریه بهترین دختران عالم، حضرت صدیقه طاهره (س) را مهر السنه قرار داد؛ مهریه کمی که تنها گویای صداق، مهر و وفای ایشان بود؛ مهریه ای که حاکی از پیوند آسمانی دو وجود مطهر بود.

حضرت زهرا (س) از پدر خود خواسته بود که: «یا رسول الله إِنْ بَناتِ النَّاسِ یَتَزَوَّجْنَ بِالذَّارِهمِ فَمَا الْفَرَقُ بَینِی وَ بَینَهُنَّ أَسئَلُکَ أَنْ تُرُدَّها وَ تَدْعُوا اللهَ أَنْ یَجْعَلَ مَهْرَی الشَّفاعةَ فی عِصاةِ اُمَّتِکَ؛ ای پیامبر خدا همانا دختران مردم در ازدواج خود درهم و دینار را مهریه خود قرار می دهند، پس فرق من با آنها چیست؟ از تو می خواهم درهم و دینار مهریه من قرار ندهی؛ بلکه از خدا بخواهی تا مهریه مرا شفاعت کردن از گنهکاران امت اسلامی قرا دهد» (قرمانی، ۱۴۱۲ق).

ابزارهای ترویج معنویت اسلامی

با جریان بخشیدن به معنویت آن را در درون خود پویا و بالنده می‌سازیم و در صورت حبس به رکود و فرسایش آن دامن می‌زنیم. اگر افراد معنوی و شخصیت‌های بارز در این وادی به راحتی از آن صحبت کنند و مردمان را نامحرم ندانند، قلب‌های خفته بیدار شده و رانده‌شدگان و گم‌گشتگان، راه می‌یابند و بازمی‌گردند (مظاهری سیف، ۱۳۹۰).

راهکارهایی برای توسعه معنویت اسلامی وجود دارد که اعمال آن‌ها برای افزایش نفوذپذیری معنویت اسلامی ضروری است.

مهم‌ترین ابزارهای ترویج معنویت اسلامی در جامعه عبارت‌اند از:

- تدوین درس نهج‌البلاغه به زبان ساده و به فراخور پایه‌های مختلف تحصیلی.
- تدوین سریال‌های انیمیشنی اسلامی از تاریخ زندگی ائمه در برنامه‌های کودکان و نوجوانان.
- تدوین فیلم‌نامه‌های نمادین از شیوه برخورد و روش‌های تربیتی ائمه با کودکان و نوجوانان، جوانان و... .
- استفاده از رسانه صدا و سیما برای ارائه هرچه بهتر مسائل مذهبی و معنوی در قالب برنامه و سریال‌ها.
- توزیع منشورهای اسلامی در زمینه احکام اسلام و آثار پایبندی به ارزش‌های اسلامی.
- در نظر گرفتن مساجد و پایگاه‌های مذهبی جهت ترویج معنویت در جامعه.
- گسترش فرهنگ نماز و رواج فضیلت‌های عبادی و اهتمام به دعا‌های روح‌بخش و معنوی.
- برگزاری جلسات باز در پارک‌ها و امکان عمومی در زمینه آشنا کردن افراد جامعه با مفاهیم قرآن از طریق فراهم آوردن زمینه حفظ، قرائت، تشکیل جلسات درک و فهم و تفسیر قرآن کریم.
- جایگزینی درس عربی کنونی (که صرفاً به تعلیم عربی می‌پردازد) با عربی جدیدی که گرایش فهم قرآن و متون ادعیه دارد.
- برگزاری خوانش ادعیه اسلامی در فضای باز.
- برگزاری مسابقات قرآن و عترت.
- دعوت به برگزاری مسابقه جهت ساخت فیلم‌های پیام‌دار کوتاه در زمینه معنویت.
- تأمین کادر قوی و مجرب مدیریت پژوهش در عرصه مطالعات معنوی.
- تشکیل تیم‌های ویژه رایزنی‌های پژوهشی-فرهنگی جهت تعامل با مراکز آکادمیک و سازمان‌های دولتی متولی امور فرهنگی سایر فرهنگ‌ها و کشورها جهت غنی‌سازی مطالعات تطبیقی.
- حمایت از پایان‌نامه‌های دوره‌های کارشناسی ارشد و دکتری و پیشنهاد موضوعات خاص در حوزه دانش اخلاق و عرفان اسلامی و نقد عرفان‌های غیراسلامی.
- راه‌اندازی کرسی‌های نظریه‌پردازی و نقد اندیشه‌های معنوی.
- مشارکت فعال آموزش و پرورش از طریق بازآموزی معنوی پدران، مادران و مربیان توسط نهاد انجمن اولیا و مربیان.

- بهره گرفتن از فنون روان‌شناسی اجتماعی و تکنیک‌های تبلیغاتی برای ترویج معنویت اسلامی.
- اجرای مسابقات کتاب‌خوانی، مقاله‌نویسی، عکاسی، شعر و ... با مضامین معنوی.
- تسهیل ارتباط‌های چهره به چهره با شخصیت‌های معنوی و در معرض انظار و افکار عمومی قرار دادن رفتار آن‌ها.
- تجلیل از شخصیت‌های اخلاقی و معنوی در هر مجموعه کاری یا صنفی و معرفی افراد نمونه با ذکر شاخصه‌های برتری آنان.
- بهره‌گیری از مقبولیت و محبوبیت شخصیت‌های اخلاقی، معنوی و نقش فراوان آن‌ها در گسترش فرهنگ معنوی.
- اختصاص بودجه و کمک‌هزینه به کارهای پژوهشی در زمینه معنویت.
- ترویج سیره و فرهنگ فاطمی.
- الگوگیری از سیره زندگی حضرت فاطمه (ع) برای دختران خصوصاً در امر ازدواج.
- الگوگیری در صدا و سیما و برنامه‌های فرهنگی از داستان شهدای اسلام و انقلاب.

نتیجه‌گیری

تعریف مفهوم معنویت، مبین افکار و آرای مختلف در این زمینه بود؛ گاه مطلق معنویت بدون همراهی دین، مدنظر بوده و گاه نقش عوامل فرا روان‌شناختی بزرگنمایی شده است. ولی معنویت حقیقی، معنویت همراه با ایمان به خدا و عمل به احکام شریعت بوده و حس معناگرایی انسان معنوی، فقط در سایه بینش، ایمان و عمل، به آرامش و تعالی روح منتهی می‌شود. می‌توان گفت که معنویت موردنیاز بشر امروزی، همان معنویت حاصل از آموزه‌های دین مبین اسلام است؛ معنویتی که با معرفت آغاز شده و ایمان و التزام به شریعت از ملزومات آن به‌شمار می‌آید و عقلانیت هم از پایه‌های اساسی آن است؛ به‌طوری که همه این عناصر ارتباط تنگاتنگی با معنویت داشته و معیار حقیقی بودن آن محسوب می‌شوند. در راستای دستیابی به معنویت راهکارهای ترویجی آن نیز باید یک سری اقدامات و فعالیت‌هایی در زمینه پژوهشی، فرهنگی، آموزشی صورت بگیرد.

فهرست منابع

- ۱- ابن منظور، لسان‌العرب. نشر ادب حوزه. (۱۴۰۵ م).
- ۲- ایزدی، پیروز. بررسی مطالعات و پژوهش‌های رسانه‌ها و دین. فصلنامه رسانه، سال هجدهم، شماره ۱، بهار. (۱۳۸۶).
- ۳- بیگ‌محمدی، مریم؛ بیگ‌محمدی، بهزاد راهکارهای نهادینه کردن معنویت در جامعه. چهارمین کنگره بین‌المللی فرهنگ و اندیشه دینی، قم. (۱۳۹۷).

- ۴- حسنی، محمد. فرهنگ و رسانه‌های نوین. قم: انتشارات مرکز پژوهش‌های اسلامی صداوسیما و دفتر عقل. (۱۳۸۵).
- ۵- خسروپناه، عبدالحسین. عوامل و موانع ترویج معنویت. مجله حصون، شماره ۱۶. (۱۳۸۷).
- ۶- رفیعی محمدی، ناصر. آثار و کارکردهای معنویت در جنگ‌های صدر اسلام. مجله حصون، شماره ۱۶. (۱۳۸۷).
- ۷- رودگر، محمدجواد. حریت و معنویت. قم: وثوق. (۱۳۸۷).
- ۸- شریفی‌دوست، حمزه. کاوشی در معنویت‌های نوظهور. قم: دفتر نشر معارف، چاپ سوم. (۱۳۹۲).
- ۹- طباطبائی، محمدحسین. معنویت تشیع. قم: تشیع. (۱۳۸۵).
- ۱۰- عطار، سمیرا؛ صادقی، فاطمه؛ بزرگی‌ساران، شیما؛ اکبری، مسلم. بررسی علل و شیوع افسردگی و خودکشی در میان زنان ایرانی. ششمین کنفرانس سراسری دانش و فناوری علوم تربیتی مطالعات اجتماعی و روان‌شناسی ایران، تهران. (۱۳۹۹).
- ۱۱- غباری‌بناب، باقر. معنویت و شیوه‌های ارتقاء آن در جوانان. تهران: مرکز الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت. (۱۳۹۶)
- ۱۲- قرمانی، احمد بن یوسف. اخبار الدول و آثار الاول فی التاريخ. بیروت: عالم الکتب. (۱۴۱۲ق).
- ۱۳- کلینی. اصول کافی. دارالحدیث، قم، ج ۱، چاپ اول. (۱۴۲۹ق).
- ۱۴- مخلصی، عباس. عقلانیت و معنویت سبک‌ساز زندگی اسلامی. حوزه، ۳۱ (۱۷۴)، ۵۹-۱۰۲. (۱۳۹۳).
- ۱۵- مظاهری سیف، حمیدرضا. جریان شناسی معنویت‌های نوظهور؛ گفت‌وگو با حجت‌الاسلام مظاهری سیف. کیهان فرهنگی سال بیست و هشتم مرداد و شهریور ۱۳۹۰ شماره ۲۹۶ و ۲۹۷. (۱۳۹۰).
- ۱۶- میرزایی، رضا؛ دلیر صف‌آرای اخگر، سمیه. بحران معنویت در جهان معاصر. فصلنامه مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی، ۷۴ سال بیست و دوم، شماره اول، بهار. (۱۳۹۷).
- ۱۷- نارویی نصرتی، رحیم. معنویت همزاد و همگام انسان‌نگاهی دینی-روان‌شناختی. معرفت، شماره ۸۷ (۱۳۸۴).
- ۱۸- نگاری، سیمینزنگی در آینه نگاه فاطمه(س). مجله مطالعات قرآنی نامه جامعه (نامه جامعه)، شماره ۱۰۹. (۱۳۹۳).
- ۱۹- نویسندگان: آبراهمی دینانی، غلامحسین. عقلانیت و معنویت در اسلام. هفت آسمان، شماره ۲۰. (۱۳۸۲).
- ۲۰- Elkins, D. Hedstrom, L. Hughes, L. Leaf, J. Saunders, C. (۱۹۸۸). Toward a humanistic-phenomenological spirituality definition, description, and measurement. Journal of Humanistic Psychology, ۲۸(۴), ۱۸-۵.